

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XLI
2007

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
BUDAPEST, 2008

A kötet elkészítéséhez a Budapest Bank Budapestért Alapítvány járult hozzá.

*SZERKESZTETTE
HANNY ERZSÉBET*

*SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
BENCZE ZOLTÁN
BODÓ SÁNDOR
ENDRŐDI ANNA
ZSIDI PAULA*

*Lektorálták Bencze Zoltán, Endrődi Anna, Németh Margit, Spekner Enikő, Tomka Gábor, Zsidi Paula,
a rajzokat Kuczogi Zsuzsanna, a fotókat Bakos Margit, Tóth Csilla és Komjáthy Péter,
az idegen nyelvű kivonatokat Csépanyi Andrea, Szu Annamária és Verestői Vanda készítették.*

Tördelés: Halas István

HU - ISSN 0133-1892

© BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM, 2007

KIADTA A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
Felelős Kiadó: Bodó Sándor Főigazgató

*Nyomdai előkészítés és kivitelezés: HTSART Nyomda és Kiadó
Felelős vezető: Halász Iván
Megjelent 404 oldal terjedelemben, 400 példányban, Book Antiqua betűkkel*

TARTALOM - CONTENTS

MEGEMLÉKEZÉSEK

BENCZE Zoltán	
Bertalan Vilmosné (1923-2008)	7
WELLISCH Márta	
Bertalan Vilmosné műveinek bibliográfiája	8
BENCZE Zoltán	
Nagy Emese (1926-2008)	11
MAGYAR Károly	
Kubinyi András (1929-2007) emlékezete	13
ZSIDI PAULA	
Póczy Klára (1923-2008)	17

TANULMÁNYOK

FACSÁDY Annamária	
A nők ábrázolásának ikonográfiája az aquincumi sírköveken <i>The Iconography of female Depictions. . . . .</i>	21
SZIRMAI Krisztina	
Silvanus, Priapus ábrázolások a BTM Aquincumi Múzeumában <i>Darstellungen von Silvanus und Priapus im Aquincum Museum. . . . .</i>	45
ZSIDI Paula	
A Duna szerepe Aquincum topográfiájában <i>Die Rolle der Donau in der Topographie von Aquincum . . . . .</i>	45
IRÁSNÉ MELIS Katalin	
Régészeti kutatások az M0 autópálya ÉK-i szakaszán elhelyezkedő 11-13. századi falu területén (Budapest XV. Rákospalota - Újmajor, I. lelőhely1995.) <i>Archäologische Forschungen auf dem Gebiet des bei der nordöstlichen Strecke der Autobahn M0 liegenden Dorfes aus dem 11-13. Jh. . . . .</i>	85
TERERI György - HORVÁTH Antónia	
Az Árpád-kori Kána falu vasleletei II <i>The iron finds from Period II at the Árpadian village at Kana. . . . .</i>	153
FÉNYES Gabriella	
Középkori vízmű maradványai Budán, a Lánchíd utca 19-21-ben <i>Reste eines mittelalterlichen Wasserwerks aus Buda, Lánchíd utca 19-21. . . . .</i>	193
BENDA Judit	
A budai Fő utca 14-18. telken álló középkori épület hányatott sorsa <i>Die ruhelose Schicksal des Gebäudes auf dem Grundstück Fő utca 14-18. . . . .</i>	229
ÉDER Katalin	
Török kori fajanszok a Víziváros területéről <i>Fajance Wares from the Türkisch Period in the Area of the Víziváros . . . . .</i>	239

KONDOROSSY Szabolcs	
Cseréppipák a budai Felső Vízivárosból	
<i>Tonpfeifen aus Buda-Víziváros</i>	249
TÖRÖK Enikő	
Mikoviny Sámuel Pestet, Budát és Óbudát ábrázoló 1742. évi térképe	
<i>Die Karte von Pest, Buda und Óbuda von Sámuel Mikoviny</i>	
<i>aus dem Jahre 1742</i>	281
PETŐ Mária	
A váci Migazzi-gyűjtemény budapesti lelőhelyű darabjai	
<i>Die Migazzi Sammlung</i>	289
CSIPPÁN Péter	
Az állatcsontok eltérő kulturális szokásokat jelző szerepe	
14-16. századi állatcsontleletek Budáról	
<i>Animal Bones as Markers of Cultural Diversity</i>	
<i>- 14th-16th Century Bone-finds from Buda</i>	299

MŰEMLÉKVÉDELEM, ADATTÁRAK

SZENTGÁLI Ádám	
Kronoszkóp - ablak a múltba	
<i>Chronoscop - Window to the Past</i>	319
VÉGH András	
A budavári Nagyboldogasszony-templom középkori kőfaragványainak	
sorsa közgyűjteményeinkben - Gyűjteménytörténeti vázlat	
<i>The History of the Stone Carvings of the Buda Castle our Lady's Church</i>	
<i>our Public Collections</i>	323
TEREI György - MACKÓ Károly	
Kána falu (Budapest, XI. ker.) feltárásának számítógépes feldolgozása	
<i>The computerised Processing of Exploration of Kána Village</i>	339
BORDÁS Attila	
Bertalan Vilmosnének a BTM Adattárában nyilvántartott dokumentációi	349
Kaba Melindának a BTM Adattárában nyilvántartott dokumentációi	355
Kőszegi Frigyesnek a BTM Adattárában nyilvántartott dokumentációi	359
Nagy Emesének a BTM Adattárában nyilvántartott dokumentációi	361
MATUZ Edit	
Gábori Miklós és Gáboriné Csánk Vera hagyatéka a Régészeti Adattárában	

KÖNYVISMERTETÉS

BORHY László	
Két könyv a falfestészetéről	393
RÖVIDÍTÉSEK - ABBREVIATIONS	401

MEGEMMLÉKEZÉSEK

BERTALAN VILMOSNÉ

(1923–2008)

A Budapesti Történeli Múzeum Középkori Osztálya legrégebbi munkatársát vesztette el. Bertalan Vilmosné (az idősebbeknek Herta, a fiatalabbaknak Herta néni) közvetlenül középiskoláinak elvégzése után, 1942-ben került intézményünkhöz, Ge-

revich László munkatársaként. Múzeumi munkájával párhuzamosan kezdte meg tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi karán művészettörténet- középkori régészet-középkori történelem szakon. 1947-ben, az egyetem elvégzésével párhuzamosan védte meg bölcsészdoktori disszertációját, amely a budai vár 17–18. századi építészetével foglalkozott. Szinte teljes régészeti és tudományos tevékenysége – eltekintve egy rövidebb esztrogomi ásatástól – a Budapesti Történeli Múzeumhoz kötődik.

A Várnegyed újjáépítésével kapcsolatban 1957-től a Vármúzeum jelentős feladatokat kapott. Megbízták a zömében középkori eredetű lakóházak műemléki helyreállítását megelőző építészettörténeli-régészeti kutatások elvégzésével. Ezekben a munkákban Bertalan Vilmosné is jelentős részt vállalt. Dolgozott az Úri utcában, a Szentháromság utcában és az Országház utcában is. A Tóth Árpád sétányon H. Gyürky Katalinnal együtt tárták fel az Árpád-kori városfal egyes szakaszait. Budán egyik legfontosabb munkája a

magyarok középkori plébániatemplomának, a Mária Magdolna templomnak feltárása volt 1958–1967 között.

Szinte egész munkásságát végigkísérte Óbuda kutatása. Talán nincs is olyan pontja ennek a városrésznek, ahol ne ásott volna. Ő tárta fel az óbudai prépostsági templomot, a klarissza apácák templomát és kolostorát. Nevéhez fűződik a középkori piactér megtalálása is. 1973–1981 között az óbudai lakótelep építése kapcsán létrehozott múzeumi munkaközösség középkori részének vezetője volt. Gyakran lehetetlen körülmények között, lakóházak pincéjében és udvarain, közműárkokban folytatott megfigyelései, leletmentései alapján apró mozaikokból rakta össze a középkori város topográfiáját. Termetével ellentétben szinte óriássá nőtt, ha a beruházókkal szemben a régészet érdekeit kellett megvédenie. Ő alakította ki a Középkori Osztály kótarát, melyet hosszabb ideig irányított is.

1983-ban nyugdíjba vonult, de a BTM-mel nem szakadt meg a kapcsolata. Rendszeresen bejárt, feltárt régészeti leletanyagát rendezte. Folyamatosan publikálta évkönyvünkben ásatási eredményeit, sőt közel 80. évesen még előadást tartott múzeumunkban, 2002-ben egy nemzetközi konferencián, ahol az óbudai klarissza kolostor történetét, régészeti eredményeit mutatta be. A néhány hónapja megjelent Budapest Régiségei 40. kötetét nagyon várta, Corradus mesterről készült dolgozatát még kézbe vehette.

Herta néni tudományos munkája megjelent tanulmányaiban, emléke a szívünkben él tovább.

Bencze Zoltán

BERTALAN VILMOSNÉ MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA
 ÖSSZEÁLLÍTOTTA: B. WELLISCH MÁRTA

- 1952 *Budavári majolika padlótéglák.* In: *Archaeologiai Értesítő* 79. (1952), p. 186-190. ill.
- 1954 *Faenzai majolikatálak a budavári ásatás anyagából.* In: *Művészettörténeti Értesítő* 1954. p. 106-113. ill.
- 1956 *Groteszk díszítésű faenzai tál a budai várból - Piatto Faenza a Buda, con ornato a grottesche.* In: *Budapest Régiségei* 17. (1956), p. 241-245. ill.
 A régi Pest. Bp. 1956. Fővárosi Műemlékfelügyelőség-TIT 26 p. (Budapesti séták 3.)
- 1963 *Buda a középkorban. Kiállítás-vezető./--*, Nagy Emese Bp, 1963. Budapesti Történeti Múzeum 79 p. (Emlékek Budapest múltjából. 3.)
- 1964 *Középkori útvonalrendszer kutatása a budai várnegyed területén - Erforschung des mittelalterlichen Strassensystems im Bereich des Burgviertels von Buda/ --*, H.Gyürky K. In: *Budapest Régiségei* 21. (1964), p. 345-364. ill.
- 1970 *Mittelalterliche Baugeschichte der Maria-Magdalena-Pfarrkirche (später Garnistnskirche) in der Budaer (Ofner) Burg.* In: *Acta Technica* 67. (1970), p. 227-248.
- 1971 *Előzetes jelentés a Mária Magdolna templom ásatásáról - Rapport provisoire sur les résultats des fouilles archéologiques á l'église Marie-Madelaide.* In: *Budapest Régiségei* 22. (1971), p. 419-428. p. ill.
- 1973 *Adatok Óbuda középkori helyrajzához - Angaben zum mittelalterlichen Topographie von Óbuda* In: *Budapest Régiségei* 23. (1973), p. 99-112. ill.
- 1975 *A középkori Óbuda kutatásainak újabb régészeti eredményei. (Előadás)* In: *Ars Hungarica* 1975/2. 324. p.
- 1976 *A középkori ásatások - kutatások története Óbudán (1850-1975). - The History of the Investigation and Excavation Works on the Territory of the Medieval Óbuda (1850-1975) - Raskopki v Obude (srednevekovye) /1850-1975/* In: *Budapest Régiségei* 24/1. (1976), p. 31-42., 24/2. 1976. 4-5. ábra
Óbudai klarissza kolostor- Preliminary Report on the Works of Uncovering the Convent and Church of the Clarissa Nuns - Predvaritel'noe soobsenie o raskopkah klarisskogo monastyrja i cerkvi. In: *Budapest Régiségei* 24/1. (1976), p. 269-278., 24/2. (1976), 69-73. ábra, 279-296. kép
- 1980 *Az óbudai klarisszák kolostora.* In: *Budapest*, 18. (1980):12. sz. p. 10-12. ill.
- 1982 *Az óbudai piactér feltárása.* In: *Budapest* 20. (1982.): 2. sz. p. 33-35. ill.
Das Klarissinnenkloster von Óbuda aus dem 14. Jahrhundert. In: *ActaArchHung* 34. (1982), p. 151-176.
- 1983 *Óbuda Nagy Lajos és Erzsébet korában* In: *Művészet* I. Lajos király korában : 1342-1382 : István király Múzeum, Székesfehérvár, 1982. szeptember 11 - 1983. Március / [... szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia] ; [a kötet írói Bertalan Vilmosné et al.] / [közr. az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport]. - [Bp.] : MTA Múvtört. Kut. Csoport., [1982]. Tanulmányok és katalógus. p. 205-211.

- 1984 *Óbuda - Vetus-Buda - a régészeti kutatások alapján (1973-1981) - Óbuda - Vetus-Buda - (Ausgrabungen 1973-1981) In: Budapest Régiségei 25. (1984). [1985], p. 35-42. 1 kép*
A Fő téren feltárt középkori maradványok (Előzetes ásatási jelentés) - Auf dem Hauptplatz (Fő tér) erschlossene mittelalterliche Überreste (Vorbericht) In: Budapest Régiségei 25. (1984), [1985], p. 393-418. 56 kép
Óbuda 1355-ös és 1437-es határjárásának régészetiileg meghatározott határpontjai - Neuere archäologische festgestellte Grenzpunkte der Grenzbegehung von Óbuda in den Jahren 1355 und 1437 In: Budapest Régiségei 25. (1984). [1985], p. 419-429. 21 kép
- 1985 *Óbuda középkori topográfiája. – Die Topographie der mittelalterlichen Marktflecken Altofen, Óbuda. In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Bp. 1985. p. 407-427.*
- 1991 *Majolikafunde aus dem Königspalast von Buda. In: Budapest im Mittelalter. Hrsg. Gerd Biegel. Braunschweig, 1991. p. 288-292.*
Óbuda vom 11. bis 13. Jahrhundert. / –, Altmann J. In: Budapest im Mittelalter. Hrsg. Gerd Biegel. Braunschweig, 1991. p. 113-132.,
Óbuda im Spätmittelalter. / –, Altmann J. In: Budapest im Mittelalter. Hrsg. Gerd Biegel. Braunschweig, 1991. p. 185-200.
- 1992 *Középkori házak a budai Káptalan területén - Mittelalterliche Häuser im Gebiet des Kapitels von Buda. In: Budapest Régiségei 29. (1992)., p. 181-220. 55 kép, VIII tábla*
- 1994 *Majolikaművészet Mátyás király udvarában. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. Bp. 1994. p. 378-388.*
Az óbudai klarissza kolostor. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Szerk. Haris Andrea. Tanulmányok. Bp O.M.H., 1994. p.153-175. (Művészettörténet-Műemlékvédelem)
- 1995 *A középkori Óbuda./ --, Altmann J. In.: Óbuda évszázadai. Bp. 1995. p. 139-200.*
- 1996 *Majolikák. In: A magyar iskola első évszázadai (996-1526.) - Győr : Xantus János Múzeum, 1996. p. 209-210., 227., 206-207., 258 tételszám.*
- 1997 *Budapest, III. ker. Lajos u. 158. számú ház feltárása - Die Freilegung des Hauses im III. Bezirk von Budapest in der Lajosstrasse Nr. 158. In: Budapest Régiségei 31. (1997), p. 323-348. 34 kép, VIII t.*
Budaer Majoliken in Óbuda(Altöfen). In: ActaArchHung 49. (1997), p. 91-95.
- 1998 *Bélyeges ausztriai edények Óbudáról - Gefässe mit österreichischer Töpfermarken aus Óbuda (Altöfen) In: Budapest Régiségei 32. (1998). p. 181-209. 11 kép*
XV-XVII. századi díszedények Óbudáról - Ziergefässe aus Óbuda (Altöfen) In: Budapest Régiségei 32. (1998), p. 211-243. 32 tábla, 28 kép
XIII. századi csuklós bronzmérlegek Óbudán.- Bronzenlappwagen aus dem 13. Jh. aus Óbuda (Altöfen). In: Budapest Régiségei 32. (1998.), p. 211-245.
- 2000 *A középkori Óbuda./ --, Altmann J. In.: Óbuda évszázadai. 2. kiad. Bp. 2000. p. 139-200.*
- 2003 *A budai (óbudai) társaskáptalan Péter temploma - St Peter Church of the Buda (Óbuda) Chapter /--, Altmann J., Kárpáti Zoltán. In: Budapest Régiségei 37. (2003), p. 39-63.*
- 2004 *Török illetve törökkori kerámia Óbudáról - Türkische bzw. türkenzeitliche Keramik aus Óbuda (Alt-Ofen). In: Budapest Régiségei 38. (2004), p.31-53.ill.*

2007

Corrardus „procurator operum domine regine... senioris”: Corrardus mester Erzsébet királyné építkezéseinek, építőműhelyének vezetője - Meister Corrardus, der Leiter der Bauarbeiten und Bauwerkstatt von Königin Elisabeth. In: Budapest Régiségei 40. (2007), p.157-178.

NAGY EMESE

(1926–2008)

Nagy Emese Debrecenben született 1926-ban. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának régészeti szakát 1950-ben végezte el. Érdeklődése hamarosan az építészeti emlékek régészeti és történeti kutatása, valamint a középkori építészet és kőfaragás technikai

és munkaszervezeti kérdései felé irányult. Első ízben 1949-1963 között dolgozott a Budapesti Történeti Múzeumban, előbb muzeológusként, majd tudományos titkárként. A budai középkori királyi palota feltárási munkálataiba 1949-ben kapcsolódott be. Nagy Emese a Savoyai szobortól északra, a délnyugati pinceszárnynál, a déli udvarban és a Rondella szintsüllyesztésénél vezette az ásatások egy részét, illetve ellenőrizte a földmunkákat. Palotai kutatásairól 1958-ban *Zsigmond király budavári Friss palotája* címmel jelentetett meg tanulmányt. A budai Várnegyed újjáépítésével kapcsolatban 1957-től részt vett a zömében középkori eredetű lakóházak műemléki helyreállítását megelőző építészettörténeti-régészeti kutatásokban. 1958 őszén feltárást végzett a budaszentlőrinci pálos kolostor területén, ahol precíz régészeti munkával egy kis területen legalább négy építési periódust sikerült meghatározni. Kisebb feltárásokat vezetett Gercse és Nyék falu területén is. Régészeti kutatásai azonban nem szorítkoztak csak a főváros területére, hiszen 1957-ben az ozorai ferences kolostor, 1960-ban a Zala megyei egervári vár, 1960-1966 között pedig a kaposzentjakabi bencés apátság területén végzett feltárásokat. Közben 1963-ban munkahe-

lyet változtatott és 1978-ig a Magyar Nemzeti Múzeum középkori osztályának vezetője lett. 1964-1969 között az esztergomi királyi vár feltárást irányította. Esztergomi kutatásait *Az esztergomi királyi vár története* (Régészeti kutatások 1934-1969) című kandidátusi értekezésében foglalta össze, melyet 1986-ban sikerrel védett meg. Nagy Emese 1978-tól 1987-ig a középkori osztály vezetőjeként ismét a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa lett, ahol olyan elődök nyomdokaiba lépett, mint Horváth Henrik, Gerevich László, Kumorovitz L. Bernát és Kubinyi András. Ő kezdte el a Középkori Osztály tudományos kollektívájának fiatalítását. Természetéből adódóan nyugodt, megfontolt vezető volt, munkatársai tisztelték és szerették. Nagy Emese hosszú, eredményes szakmai pályafutása méltó lezárásaként még egyik fő szervezője volt a nagy sikerű 1987-es Zsigmond kiállításnak. Ugyanebben az évben nyugdíjba vonult, a Budapesti Történeti Múzeummal azonban nem szakadt meg a kapcsolata. Mint a palotai kőanyag legjobb ismerője megírta *A budavári középkori királyi palota épületeiről származó kőfaragványok lelőhelyek szerinti feldolgozása* című összefoglalót. Később a budai középkori királyi palota építészeti töredékeinek formai-tipológiai, kronológiai beosztásáról és értékeléséről írt több kötetes tanulmány sorozatot.

A Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya rövid időn belül már harmadik korszakos egyéniségét veszítette el. Kubinyi András, majd Bertalan Vilmosné után most Nagy Emesét szólította magához az Úr. Emese néni tudományos munkásságát folyóiratok, könyvek lapjai, emléket a szívünkben mi őrizzük.*

Bencze Zoltán

* Nagy Emese műveinek bibliográfiáját lásd: BudRég 40. (2006), p. 9-11.